

'Ricard maakt korte metten met het argument dat we ons eerst om mensen moeten bekommeren, voor we ons druk gaan maken over dieren.' – Luc Ferry

Hartstochtelijk pleidooi voor het welzijn van alle levende wezens

Over 'Waarom ik mijn vrienden niet opeet'

Elk jaar doden we 60 miljard landdieren en 1000 miljard zeedieren – ongeëvenaarde aantallen in de geschiedenis van de mensheid. Volgens boeddhistisch monnik en wetenschapper Matthieu Ricard is dit niet alleen een misdaad tegen deze dieren, maar werkt de overconsumptie van vlees en vis ook honger en milieurampen in de hand. *Waarom ik mijn vrienden niet opeet* is een aansporing om onze houding ten opzichte van dieren fundamenteel te veranderen.

In dit boek geeft Ricard een uitgebreid overzicht van wetenschappelijke en filosofische inzichten over dieren, gebaseerd op het werk van evolutiedeskundigen, ethologen, ecologen en filosofen. Dit vormt een fundament voor Ricards pleidooi om onze ethiek ten aanzien van mensen ook naar dieren uit te breiden. Volgens hem hoeven we daarbij geen keuze te maken tussen het welzijn van dieren en dat van mensen. Sterker nog: als we dieren niet in onze moraal insluiten, dan komt die moraal als geheel op losse schroeven te staan.

Bijzonder schrijnend vindt Ricard onze 'morele schizofrenie': als het om dieren gaat is er een discrepantie tussen wat wij *denken* en *voelen* enerzijds en wat wij *doen* anderzijds. We vinden het een naar idee dat een dier ten behoeve van ons zou moeten lijden, maar vervolgens schuiven we gerust aan tafel achter een bord met lamskoteletten.

Fundamenteel in Ricards argumentatie is zijn – wetenschappelijk gefundeerde – overtuiging dat dieren *het vermogen* hebben om te *lijden*. Ook al vindt Ricard dat je van dieren geen mensen mag maken, het recht om te leven zonder te lijden kan dus niet uitsluitend een privilege van mensen zijn.

Matthieu Ricard (1946) is een boeddhistische monnik, wetenschapper en internationale bestsellerauteur. Eerder dit jaar verscheen van hem *Altruïsme; De kracht van compassie* (januari 2015).

Inhoud

Inleiding	11
1. Beknopte geschiedenis van de verhouding tussen mens en dier	15
De transformatie van onze houding tegenover dieren	18
Rechtvaardiging van uitbuiting van dieren: christendom en westerse filosofie	21
Afwijkende meningen	27
De visie van de oosterse tradities	37
Hoe moeten we een ‘voelend wezen’ definiëren?	42
Boeddhisme en vegetarisme	43
Bewondering voor India en vegetarisme in Europa	44
De dierenbevrijdingsbeweging	45
De darwiniaanse revolutie en de gevolgen ervan	48
De opkomst van non-gouvernementele organisaties ter bescherming van het milieu en het dierenleven	50
2 Wat niet weet, wat niet deert	52
Van niets weten, of hoe we het probleem op een afstand houden	53
Misleidende reclame	56
Cognitieve dissonantie en rationalisatie	58
Eufemistisch en bedrieglijk taalgebruik	60
Kinderen spreken de waarheid	63

3	Alleen maar verliezers. De effecten van de intensieve veehouderij	
	en van vlees eten op armoede, gezondheid en het milieu	66
	Het Antropoceen is begonnen	67
	Vlees wordt duur betaald	68
	De invloed van veeteelt op de zoetwatervoorraden	71
	Veeteelt en klimaatverandering	72
	Dierlijke ontlasting	74
	De gevolgen van de intensieve visserij	75
	Vleesconsumptie en gezondheid	76
	Steeds meer vegetariërs	78
	Goed nieuws	79
4	Het ware gezicht van de intensieve veehouderij	81
	De schaalgrootte van wat wij dieren aandoen	84
	Winst voor alles	85
	Hypocriete zorgzaamheid	87
	Verboden toegang	88
	Zo gaat het overal	90
	Dag na dag, het hele jaar door	92
	Een biljoen zeedieren	98
	Zijn traditionele veeteelt en biologische veeteelt minder erg?	99
	Humaan slachten?	101
5	Ongeldige excuses	104
	‘We hebben het recht dieren te gebruiken zoals ons goeddunkt, want wij zijn veel intelligenter dan zij’	105
	‘We moeten kiezen, het is wij of zij’	108
	‘De mensheid heeft wel ergere problemen’	109
	‘Dieren lijden niet, in ieder geval niet zoals wij’	112
	‘Jagen en de strijd om het bestaan zijn natuurwetten’	118
	‘We moeten toch ergens van leven?’	120
	‘We moeten vlees eten om gezond te blijven’	121
	‘Wij houden onze tradities in ere’	124

6 De continue ontwikkeling van het leven	127
De verscheidenheid aan mentale vermogens	130
'Speciesisme', racisme en seksisme	135
Spreekt antispeciesisme zichzelf tegen?	140
Respect voor het leven en de vermogens van iedere soort	141
Antropomorfisme of antropocentrisme?	143
Allerlei culturen	148
Is de mens een uitzondering?	154
7 Massamoord op dieren	158
Vergelijken zonder aanstoot te geven	159
Genocide en zoöcide	162
Verschillen	164
Overeenkomsten	166
8 Een kleine zijsporang naar moreel oordelen	170
De drie vormen van ethiek	171
Ethiek in het licht van de neurowetenschappen	172
9 Het dilemma van dierproeven	177
Het deontologische gezichtspunt	181
Antropocentrische utilitaristen	181
Gelijk of ongelijk?	182
Heeft extrapolatie naar de mens van door dierproeven verworven kennis wetenschappelijke waarde?	184
Misbruik: dierproeven om futiele of niet te rechtvaardigen redenen	186
Nogmaals speciesisme	191
Enkele sprankjes hoop	192
Vervangende methoden	195
10 Illegale handel in wilde dieren	197
Een ecologische aderlating en dierenmishandeling	198
De ondergang van de tijger	200
Olifantstanden, neushoorns en haaienvinnen	201
Corruptie, georganiseerde misdaad en terroristen	203

Centra van illegale handel	204
Enorme verliezen bij vangst en transport	205
Een averechts effect	205
Ontoereikende of nauwelijks toegepaste wetten	206
11 Dieren ter vermaak. Behoeftte aan machtsuitoefening	208
Stierengevechten	211
Leiden stierengevechten tot onverschrokkenheid?	212
Doden als 'kunst'	213
Een vechtstier leeft slechts om gedood te worden	214
Vals spel	215
Waarom stieren?	217
Vluchten of vechten	218
Van de prins geen kwaad weten	219
De stier zou niet echt lijden	222
Kunstenaars en filosofen die van stierengevechten houden	224
Tradities verbieden die niet bestaan	227
De vrijheid om te doden	228
Mogen we aan kinderen leren hoe ze een dier moeten doden?	229
Stierengevechten en abattoirs	230
Circusdieren: de pijn achter het klatergoud	231
De dierentuin: gevangenis of ark van Noach?	234
Echte natuureservaten	237
En als we jullie niet meer nodig hebben...	239
Dolfijnen: attractieparken en massamoord	240
Jagen en vissen als sport	243
Beschermen jagers het milieu?	244
Drijfjacht	246
De 'gulden regel' geldt voor alle levende wezens	249
12 Dierenrechten en mensenplichten	250
Gelijke behandeling of gelijke rechten?	251
Moreel actief en moreel passief	254
Moreel gedrag is van evolutionaire oorsprong	256
Moet je je van je rechten bewust zijn?	259

INHOUD

Onze plichten tegenover dieren volgens de ‘humanistische’ filosofie	260
Zijn rechten altijd wederkerig?	262
Directe en indirecte plichten	264
Een geïntegreerde visie op dierenrechten	267
Dierenrechten en wetgeving	270
De kloof tussen wetgeving en praktijk	273
Conclusie: een beroep op redelijkheid en goede wil	276
Noten	288
Bibliografie	335
Dankbetuigingen	349
Karuna-Shechen: compassie in actie	351

Inleiding

Sommige mensen worden geboren met een natuurlijke neiging tot compassie. Vanaf hun vroegste jeugd geven ze blijk van een spontane vriendelijkheid voor de mensen en de dieren om hen heen. Dat gold niet voor mij. Ik kom uit een Bretonse familie en heb tot mijn veertiende jaar vis gevangen. Ik herinner me ook dat ik, heel jong nog, met vriendjes van de basisschool mieren roosterde door zonlicht in het brandpunt van een vergrootglas te laten schijnen. Achteraf schaam ik me daarvoor, maar wat ik nog verontrustender vind, is de gedachte dat ik dit gedrag normaal vond. Toen ik vijf was, nam mijn vader me in Mexico mee naar een stierengevecht. Het was feest, de muziek was meeslepend... Iedereen leek het prima te vinden. Waarom ben ik toen niet huilend weggelopen? Door een gebrek aan compassie, door onwetendheid, door te weinig verbeeldingskracht? Het kwam niet in me op te proberen me in de vis, de mier of de stier te verplaatsen. Was ik harteloos? Of gewoon onnadenkend en blind?

Het heeft een tijdje geduurd voordat ik me hiervan bewust begon te worden. Ik heb een paar jaar bij een van mijn oma's gewoond, die alle eigenschappen had die je van een oma kunt verwachten. Net als veel mensen, die overigens goede ouders of lieve kinderen kunnen zijn, was ze verzot op hengelen. Tijdens de vakanties zat ze 's middags vaak aan de oever van een meer of op de kaden van Le Croisic te vissen, in gezelschap van andere oude vrouwen die nog een Bretonse kap van witte kant droegen. Hoe zouden die brave oudjes wie dan ook ooit kwaad willen doen? De spartelende visjes die uit het water werden gehaald, blonken in de zon. Natuurlijk was er dat moeilijke moment waarop ze

in de mand van wilgenteen stikten en hun oogjes dof werden, maar dan keek ik snel de andere kant op.

Enkele jaren later, toen ik veertien was, vroeg een vriendinnetje me onthutst: ‘Wat? Vang jij vissen?’ De toon van haar stem en haar verbaasde en verwijtende blik zeiden genoeg.

‘Vang jij vissen...?’ Plotseling zag het tafereel er voor mij heel anders uit: de vis werd uit het voor hem onmisbare water getrokken met een ijzeren haak door zijn bek, en stikte in de lucht zoals wij in water verdrinken. Om de vis naar de haak te lokken had ik ook nog een worm doorboord om als levend aas te dienen, en zo een dier opgeofferd om een ander dier gemakkelijker te kunnen doden. Hoe was het mogelijk dat deze werkelijkheid, dit lijden, me zo lang was ontgaan? Mijn hart kromp ineen en ik heb nooit meer gevestigd.

Vergeleken met de drama’s die het leven van zoveel mensen overal ter wereld verwoesten, maakt mijn zorg voor kleine visjes vast een belachelijke indruk. Maar voor mij was het een van mijn eerste heldere momenten.

Toen ik twintig was, was ik zo gelukkig Tibetaanse spirituele leraren te ontmoeten die me sindsdien op ieder moment van mijn bestaan hebben geïnspireerd. De spil van hun onderricht was de koninklijke weg van universele liefde en universele compassie.

Ook al had ik me lange tijd niet in anderen kunnen verplaatsen, door het onderricht van deze leraren heb ik heel geleidelijk geleerd wat altruïstische liefde is door mijn geest en mijn hart zo goed ik kon open te stellen voor het lot van anderen. Ik oefende me in compassie en overdacht de situatie van mensen en van dieren. Ik heb zeker nog een lange weg te gaan, en ik blijf mijn best doen om mijn inzicht in het onderricht dat ik heb ontvangen te verruimen.

Zoals je zult begrijpen, komt het absoluut niet in me op mensen te beschuldigen die op de een of andere manier, vaak zonder erbij na te denken, dieren laten lijden, zoals ik dat zelf ook heb gedaan. Want het is werkelijk erg moeilijk de gewoonste artikelen en consumptieproducten, inclusief voedsel en soms levensreddende medicijnen, in verband te brengen met het dierenleed dat de productie ervan meestal met zich meebrengt. Ook culturele tradities spelen bij onze waarneming van dieren, onze metgezellen op deze planeet, een zeer grote rol. Sommige

samenlevingen hebben collectieve opvattingen ontwikkeld waardoor men denkt dat dieren alleen maar bestaan om mensen van dienst te zijn, terwijl men er in andere tradities al sinds lang van overtuigd is dat ieder levend wezen, menselijk of niet, gerespecteerd hoort te worden.

Dit boek is een logisch en noodzakelijk vervolg op *Altruïsme, de kracht van compassie*.¹ Het heeft tot doel de redenen en de morele imperatief onder de aandacht te brengen die ervoor pleiten altruïsme uit te breiden naar alle levende wezens, zonder enige kwantitatieve of kwalitatieve beperking. Het is beslist zo dat mensen overal ter wereld zoveel leed ondervinden dat we ons hele leven zouden kunnen wijden aan de verlichting van maar een minuscuul deeltje ervan. Toch is aandacht voor het lot van de ongeveer 1,6 miljoen andere soorten die de aarde bevolken irreëel noch misplaatst, want meestal is het niet nodig een keuze te maken tussen het welzijn van dieren en dat van mensen. We leven in een wereld waarin we in principe allemaal van elkaar afhankelijk zijn, waar het lot van ongeacht welk levend wezen nauw verbonden is met dat van andere. Het gaat er dus niet om ons *alleen maar* met dieren bezig te houden, maar *ook* met dieren.

Het is evenmin de bedoeling om dieren te vermenselijken of van de mens een dier te maken, maar om onze goede wil naar mens én dier uit te breiden. Deze verruiming is meer een kwestie van een verantwoordelijke houding naar wat ons omringt dan van de toewijzing van de beperkte middelen waarover we beschikken om op aarde actief te zijn.

Dit boek is ook een uitnodiging tot bewustwording: ondanks onze verwondering over de dierenwereld moorden we dieren massaal uit, op een schaal die ongeëvenaard is in de menselijke geschiedenis. Ieder jaar worden zestig miljard landdieren en een biljoen zeedieren gedood ten behoeve van onze consumptie.

Bovendien zijn deze massale slachtingen en de gevolgen ervan (overconsumptie van vlees in de rijke landen), zoals we zullen aantonen, volkomen krankzinnig: ze houden de honger in de wereld in stand, dragen bij aan de verstoringen van het ecologische evenwicht en zijn schadelijk voor de menselijke gezondheid.

De bio-industrie en de overbevissing van de oceanen zijn onmiskenbaar de grootste problemen, maar het gebrek aan respect voor dieren in het algemeen heeft eveneens tot gevolg dat de talrijke dieren die ten

prooi vallen aan dierproeven, handel in wilde dieren, jacht en sportvisserij, stierengevechten, circussen en andere vormen van uitbuiting, moeten lijden en worden gedood. Bovendien heeft onze levensstijl een sterke invloed op de biosfeer: bij het huidige tempo zal 30 procent van *alle* diersoorten tussen nu en 2050 van de aarde verdwijnen.²

We erkennen niet wat we dieren aandoen (maar weinig mensen hebben ooit een intensieve veehouderij of een abattoir bezocht) en we houden een morele schizofrenie in stand, zodat we heel goed voor onze huisdieren zorgen, maar ondertussen onze vork in varkens prikken die bij miljoenen tegelijk naar het slachthuis zijn gestuurd, terwijl ze even bewust, intelligent en gevoelig voor pijn zijn als onze honden en katten.

Dit pleidooi is een aansporing om onze houding tegenover dieren te veranderen. Het is niet de gebruikelijke donderpreek, maar een aansporing die is gebaseerd op het werk van wereldwijd gerespecteerde evolutiedeskundigen, ethologen en filosofen. De onderzoeken die ik in dit boek vermeld, werpen licht op de maar al te vaak over het hoofd geziene rijkdom aan verstandelijke en emotionele vermogens waarmee een groot aantal diersoorten is toegerust. Ze tonen eveneens de continue ontwikkeling aan die alle diersoorten met elkaar verbindt en die het mogelijk maakt de evolutionaire geschiedenis na te trekken van de soorten die tegenwoordig op onze planeet leven. Vanaf het tijdperk waarin andere diersoorten en wij gemeenschappelijke voorouders hadden, is zo de *Homo sapiens* verschenen, via een lange reeks stappen en minieme veranderingen. Binnen deze trage evolutie heeft zich geen enkel 'magisch moment' voorgedaan op grond waarvan wij aan onszelf een fundamenteel andere aard zouden kunnen toekennen dan aan de talrijke soorten hominiden die ons zijn voorgedaan. Er is niets wat onze totale oppermacht over de dieren kan rechtvaardigen.

De meest in het oog springende gezamenlijke eigenschap van mens en dier is ons vermogen te lijden. Waarom zijn we aan het begin van de eenentwintigste eeuw nog altijd blind voor het onmetelijke leed dat we dieren aandoen, terwijl we heel goed weten dat een groot deel daarvan noch noodzakelijk, noch onvermijdelijk is? Er bestaat bovendien geen enkele morele rechtvaardiging om wie dan ook te laten lijden of te doden.

1

Beknopte geschiedenis van de verhouding tussen mens en dier

De evolutie van het leven betekent een onophoudelijk zoeken naar evenwicht tussen samenwerking, competitie en onverschilligheid, en dat evenwicht wordt onophoudelijk aan het wankelen gebracht. De biosfeer als geheel wordt aangestuurd door het principe van onderlinge afhankelijkheid: omdat plant- en diersoorten zich gezamenlijk hebben ontwikkeld, zijn ze voor hun overleving sterk op elkaar aangewezen. Deze onderlinge afhankelijkheid kan zich naargelang de situatie omzetten in samenwerking of competitie tussen exemplaren van dezelfde soort of tussen verschillende soorten. Door roofjacht kunnen sommige soorten overleven ten koste van andere soorten. Maar een groot aantal doet niets anders dan elkaar negeren of vermijden, omdat samenwerking geen voordelen biedt en ze niet rechtstreeks met elkaar concurreren om te overleven.

Gedrag van toenemende complexiteit komt vooral tot uiting in territoria, synchronisatie van activiteiten, commensalisme (een verbond tussen individuen van verschillende soorten dat de een voordeel biedt en niet gevaarlijk is voor de ander), parasitisme, leven in kuddes, leven in kolonies (waarbij wijfjes zich verzamelen op een broedplaats, maar zich alleen met hun eigen jongen bezighouden), leven in gemeenschappen (waarin volwassen dieren samenwerken om voor de jongen te zorgen), en ten slotte eusocialiteit, de meest ontwikkelde vorm van sociale organisatie. Deze vorm wordt gekenmerkt door hiërarchische structu-

ren, samenwerking en de uitwisseling van informatie, een taakverdeling en specialisatie van de leden (koningin, werkbijen, vechtbijen), een klasse vruchtbare en een klasse onvruchtbare dieren, en verschillende generaties die met elkaar samenleven in een 'nest', waar volwassen dieren gezamenlijk voor de jongen zorgen. Tot de eusociale soorten behoren bijen, mieren, termieten, molratten en sommige soorten garnalen.

Complexer wordende dierensamenlevingen hebben geleid tot culturen die bij de mens een hoog niveau van ontwikkeling hebben bereikt, dankzij de cumulatieve overdracht van kennis en gewoonten van de ene generatie op de andere. Naarmate zich in het bijzonder bij de mens intelligentie ontwikkelde, ontstond, op basis van het vermogen tot representatie van de situatie en de mentale toestand van de ander, affectieve empathie (waardoor je kunt meeresoneren met de gevoelens van de ander) en cognitieve empathie (waardoor je je de mentale toestand van de ander kunt voorstellen). Zo konden individuen eveneens duurzame relaties aangaan, gebaseerd op waardering van de ander en op wederzijdsheid.

Gedurende 99 procent van hun geschiedenis leefden mensen van verzamelen en jagen en verplaatsten ze zich onophoudelijk; ze ontwikkelden zich binnen een sociaal systeem waarin maar heel weinig bezit voorkwam, dat was gebaseerd op samenwerking en waarbinnen nauwelijks hiërarchie bestond. De eerste mensen leefden verspreid, in kleine groepen, ver van elkaar vandaan, en ze hadden vrijwel geen redenen om oorlog te voeren. Het gebrek aan archeologische bewijzen voor oorlogvoering tijdens deze fase van jagers en verzamelaars doet vermoeden dat er gedurende het grootste deel van de menselijke prehistorie zelden of nooit oorlog voorkwam.¹ In tegenstelling tot het beeld dat historische boeken en de media soms schetsen (die media leggen meer nadruk op drama's en conflicten dan op de realiteit van het dagelijks leven), bestaat de natuur niet slechts uit 'bloedige tanden en klauwen', zoals Alfred Tennyson schreef.² Het grootste deel van de diersoorten leeft betrekkelijk vreedzaam, al kunnen er periodiek spectaculaire uitbarstingen van geweld voorkomen. Zelfs roofdieren zijn maar een klein deel van de tijd op jacht. De etholoog Shirley Strum bevestigt: 'Agressie heeft binnen de evolutie niet zo'n alomtegenwoordige en belangrijke invloed als wel wordt gedacht.'³

Gedurende de laatste ijstijd was een groot deel van het noordelijk halfrond bedekt met gletsjers van een paar kilometer dik, die de vorming van menselijke samenlevingen en beoefening van landbouw onmogelijk maakten. Toch was de gemiddelde temperatuur maar 4 tot 5 graden Celsius lager dan tegenwoordig; dat laat zien hoezeer temperatuurschommelingen die aanvankelijk miniem lijken tot radicaal andere levensomstandigheden kunnen leiden.

Ongeveer twaalfduizend jaar geleden, aan het begin van het Holoceen, was er een periode waarin het klimaat opmerkelijk stabiel was, zodat mensen de aarde konden bewerken, goederen en voedselvoorraden begonnen op te slaan en dieren gingen temmen. In diezelfde periode deden de tamme wolf en daarna de hond hun intrede, gevolgd door schapen en geiten. Negenduizend jaar geleden waren in sommige streken van Azië runderen en varkens aan de beurt om getemd te worden. Vervolgens gebeurde dat met paarden, kamelen en vogels, en ten slotte, drieduizend of vierduizend jaar geleden, met katten in Egypte. In Amerika werden lama's, alpaca's, kalkoenen en cavia's vertrouwde huisdieren. Ook voedselgewassen, in talrijke variëteiten uit wilde planten geteeld, verschenen ten tonele: tarwe en rogge in Europa, rijst in Azië en maïs, aardappelen en bonen in de Nieuwe Wereld.⁴

De samenlevingen kregen een hiërarchisch karakter, er kwamen stamhoofden, en landbouw, dieren slachten en ruilhandel, gevolgd door koophandel, breidden zich over de hele aarde uit. Naargelang er diverse beschavingen ontstonden, leerden mensen te leven in samenlevingen waarin ze elkaar niet allemaal kenden. Daarom stelden ze regels en sociale contracten in om zich tegen misstanden te verdedigen en de omgang tussen leden van een samenleving te vergemakkelijken. Ruzies en persoonlijke wraakacties ontwikkelden zich tot georganiseerde oorlogen tussen groepen die geen persoonlijke banden met elkaar hadden, en men sloot verdragen om de vrede te herstellen en te handhaven.⁵

Nauwelijks tienduizend jaar geleden, vlak voordat de jagers en verzamelaars zich op vaste woonplaatsen vestigden en de landbouw ontstond, woonden er op aarde één tot tien miljoen mensen.⁶ Wat oorspronkelijk slechts bestond uit zoeken naar middelen om in welvaart te kunnen leven heeft door toedoen van de bevolkingsexplosie en de uitbreiding van technologische hulpmiddelen geleid tot uitputting van

de bouwgrond door monoculturen, tot ontbossing zonder weerga⁷ en ten slotte tot de transformatie van veeteelt in intensieve veehouderij, die elk jaar aan honderden miljarden dieren het leven kost. Tijdens de jaren vijftig werden we overvallen door de 'grote versnelling' die onze intrede in het Antropoceen markeerde, in 'het tijdperk van de mens', waarin de activiteiten van mensen van aanzienlijke invloed zijn op de hele planeet. Sinds 1950 zijn de wereldbevolking (die van 2,5 miljard in 1950 is gegroeid tot 7 miljard in deze tijd), de uitstoot van CO₂ en methaan, de ontbossing, het gebruik van pesticiden en kunstmest en de consumptie van zoet water, om maar een paar variabelen te noemen, niet alleen toegenomen, maar die toename is ook sterk versneld. Door de overschrijding van de grenzen van de planetaire draagkracht is de biosfeer in de gevarenzone terechtgekomen.⁸ De biodiversiteit is zeer sterk achteruitgegaan. Bij het huidige tempo wordt mogelijk wel 30 procent van alle zoogdieren, vogels en amfibieën voor het einde van de eenentwintigste eeuw met uitsterven bedreigd.⁹ Het uitsterven van soorten gaat door toedoen van de menselijke activiteiten in de twintigste eeuw honderd tot duizendmaal sneller dan het gemiddelde tempo bij het uitblijven van grote catastrofes (zoals de catastrofe die tot het verdwijnen van de dinosaurussen heeft geleid). Men verwacht dat gedurende de eenentwintigste eeuw dit tempo nog eens tienmaal zo snel zal worden. Verdwijning van soorten op zo'n grote schaal is onherstelbaar.

In *The Politics of Species* spreken Raymond Corbey, Annette Lanjouw en andere auteurs van een 'coëxistentie in respect', waarbij ze verwijzen naar de mogelijkheid om hulpbronnen en ruimte met alle andere soorten op aarde te delen en elkaars behoeften te respecteren. Deze uitdrukking houdt een erkenning in van de morele en sociale relevantie van dieren. Ze heeft connotaties van zorg, aandacht en rekening houden met wat dieren nodig hebben.¹⁰

De transformatie van onze houding tegenover dieren

Doordat mensen zich op vaste plaatsen vestigden, waren ze in staat dieren systematisch te temmen. Van de dieren die ze hielden, slachtten

ze bovendien een bepaald aantal, waardoor ze heel anders tegenover het dier stonden dan de jager, voor wie het dier geen bekende is, maar een onbekende prooi, ook al kent hij diens gedragingen. James Serpell, professor dierenethiek aan de universiteit van Pennsylvania, merkt op dat uitsluitend culturen die dieren hebben getemd de stelling verdedigen dat ze inferieur zijn aan de mens. Daaruit blijkt zowel een gevoel van onbehagen over het doden van dieren als een lukrake rechtvaardiging ervan. Jagers en verzamelaars beschouwden dieren niet als inferieur, maar als gelijke en zelfs superieure wezens, die anders zijn dan wij, maar gedachten en gevoelens hebben die op de onze lijken.¹¹ De Chewong in Maleisië, zo vermeldt etholoog Dominique Lestel, onderscheiden levende wezens niet in mensen en niet-mensen. Ze zijn van mening dat de representanten van iedere soort een kijk op de wereld hebben die bij die soort past. Daarom is hun waarneming van de wereld gestructureerd op basis van een 'weg van de tijger', een 'weg van de beer' en een 'weg van de mens'. Wat een bepaalde diersoort waarneemt, is voor die soort even waar als wat de mens waarneemt. Dankzij de verbeeldingskracht en de empathie van de mens kan hij zich de ervaringswereld van het dier voorstellen.¹²

Het komt talrijke malen voor dat de waargenomen verwantschap met dieren in een systeem van geloofsovertuigingen is geformaliseerd, waarbij de familie, de clan of de stam zijn oorsprong vindt in een mythisch dier dat als een voorouder wordt beschouwd. Die antropomorfi-sche waarneming van dieren biedt jagersvolken een conceptueel kader om hun prooi te begrijpen, zich met haar te identificeren en haar gedrag te voorspellen. Maar dat leidt aan de andere kant tot een moreel conflict: als het dier als een gelijke wordt beschouwd, is het doden van een dier moord.

Siberische jagers erkennen bijvoorbeeld dat rendieren logisch kunnen denken en schrijven hun zelfs taalgebruik toe. Veel andere jagerstammen doen dat ook, vooral in streken waar het leven hard is en de bestaansmiddelen schaars zijn.¹³ Soms kennen ze aan een grote Geest het vermogen toe hun van wild te voorzien. De Britse antropoloog Tim Ingold onderstreept dat rendieren weliswaar worden beschouwd als bereidwillige slachtoffers, maar dat hun dood uitvoerig wordt voorbereid om de geest van het rendier niet te beledigen en de toekomstige voed-

selvoorziening niet in gevaar te brengen. De jager krijgt de materiële substantie van het dier – vlees, huid en beenderen – maar zijn geest is onsterfelijk en doorloopt een eeuwige cyclus tussen sterven en herborren worden.¹⁴ Bij deze volken komen schuldgevoelens en de noodzaak boete te doen voor het doden van dieren heel vaak voor. Bij sommige Afrikaanse stammen moeten de jagers rituelen uitvoeren die bestemd zijn om hun geweten te zuiveren van de moord die hen bezoedelt. Bij andere smeekt de jager het dier hem te vergeven en geen wrok tegen hem te blijven koesteren.¹⁵

De traditionele veehouder heeft een ernstiger ethisch probleem dan de jager, omdat hij zich anders tot het dier verhoudt. De jager beschikt over een opmerkelijke kennis van de leefwijze en het karakter van zijn prooi, maar heeft nooit de gelegenheid in hun gezelschap te vertoeven. Hij heeft dus weinig kans zich aan specifieke individuen te hechten. In traditionele samenlevingen daarentegen leeft de veehouder in de nabijheid van zijn dieren en hecht hij zich persoonlijk aan hen. Het dier slachten of het laten lijden roept onvermijdelijk schuldgevoelens en wroeging in hem op, omdat hij ernstig verraad pleegt aan het eerder gegroeide vertrouwen.

Wanneer dieren eenmaal getemd zijn, worden ze dienaars en slaven van de mens en zijn ze aan hem overgeleverd. Volgens de historicus Keith Thomas maakt omlaaghalen van de getemde dieren waarvan wij gebruikmaken het in onze ogen mogelijk de manier waarop we hen behandelen te rechtvaardigen.¹⁶ Darwin dacht er net zo over. Hij merkte op: ‘Dieren die wij hebben geknecht, zien we liever niet als onze gelijken.’¹⁷ Zo toont de mens zijn vermogen om zijn morele normen selectief toe te passen, al naargelang zijn belangen. Een hond heeft er geen behoefte aan zich na het doden van een konijn te rechtvaardigen en een kat toont geen enkel teken van wroeging als hij met een halfdode muis speelt. Dit gedrag en het leed dat ze andere dieren aandoen, horen bij de relatie tussen een roofdier en zijn prooi. Voor de mens zijn die problemen niet zo eenvoudig.¹⁸ Afgezien van uitzonderingen hebben mensen er over het algemeen moeite mee volkomen onverschillig dieren te doden of ze te laten lijden. Paradoxaal genoeg lijkt deze terughoudendheid voort te komen uit de moeite die we ermee hebben duidelijk onderscheid te maken tussen dieren en onszelf. Talrijke onderzoeken hebben

inderdaad aangetoond dat de meeste mensen de neiging hebben hun huisdieren en gezelschapsdieren als kinderen te zien en te behandelen: ze zorgen voor hen, geven hun te eten, beschermen hen tegen gevaar en tegen storm en regen, houden hen schoon, vertroetelen hen en verplegen hen als ze ziek zijn.¹⁹

In de bio-industrie worden tienduizenden vogels of duizenden varkens in enorme loods en ondergebracht. De weerzin om een dier te doden wordt dan minder sterk door de ontindividualisering en de anonieme snelheid van het doden. Maar die weerzin maakt plaats voor de afschuw van het grote aantal. Een slachter bekende aan Jocelyne Porcher: ‘Een varken gaat hup de vrachtwagen in, wordt razendsnel getransporteerd en geslacht en snel naar binnen gewerkt, ja toch? En dat is het dan.’²⁰ Ze heeft berekend dat deze slachter in zijn loopbaan van vierentwintig jaar zes tot negen miljoen varkens moet hebben gekeeld. Een werknemer van een grote keten voor kippenvlees verklaarde: ‘Je bent bezig om weerloze kippen bij duizenden tegelijk – 75.000 tot 90.000 per nacht – te doden. Je bent een moordenaar.’²¹

Dit alles heeft natuurlijk gevolgen voor onze morele waarden. De Amerikaanse onderzoekster Elisabeth Fisher denkt er als volgt over: ‘Mensen knoopten eerst vriendschapsbanden met dieren aan door ze te beschermen en te eten te geven, en vervolgens doodden ze de beesten. Om zover te komen moesten ze hun eigen gevoelens deels om zeep helpen. [...] De slavernij van de dieren lijkt als model te hebben gediend voor de slavernij van mensen, vooral van de uitbuiting op grote schaal van vrouwen, die werden gedwongen tot voortplanting en arbeid.’²² De filosoof Charles Patterson geeft het voorbeeld van de Soemeriërs (vier eeuwen voor Christus), die hun slaven castreerden en als lastdieren gebruikten.²³

Rechtvaardiging van uitbuiting van dieren: christendom en westerse filosofie

Het is over het algemeen onaangenaam om voortdurend met een slecht geweten te leven. Omdat de mens van andere levende soorten profiteert, moet hij daarvoor dus morele rechtvaardigingen vinden. Sommige